Abbas Zamanov – 100

ABBAS ZAMANOV: ZƏMANƏSİ, İRADƏSİ, İRSİ VƏ SƏSİ

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin, milli ictimai fikrin tarixində və inkişafında bir çox görkəmli alimlərin, o cümlədən Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Abbas Zamanovun böyük xidmətləri vardır. Abbas Zamanov ciddi elmlə böyük vətəndaşlığı özündə birləşdirən əməlpərvər elm xadimidir. Bu böyük alimin əsərləri Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin zənginləşdirilməsinə xidmət etdiyi kimi, hələ çətin sovet rejimi dövründə ölkəmizdə Azərbaycançı milli düşüncənin də inkişafına, müstəqillik duyğusunun intişarına da təkan vermişdir.

Məlum olduğu kimi, professor Abbas Zamanovun fəaliyyət dairəsi genişdir. Bu böyük alim ədəbiyyatşünaslıq elmi ilə yanaşı, mətnşünaslıq, muzeyşünaslıq, teatrşünaslıq və sair sahələrdə də səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Bununla yanaşı, Abbas Zamanov XIX-XX əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli tədqiqatçılarından biri kimi tanınıb şöhrət qazanmışdır. O, nəinki Azərbaycanda, demək olar ki, beynəlxalq aləmdə görkəmli sabirşünas alim kimi qəbul olunmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı sahəsində yeganə elm adamıdır ki, "*Sabir və müasirləri*" adlı əsərinə görə namizədlik *dissertasiyası* əsasında o, birbaşa elmlər doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür. Onun Mirzə Ələkbər Sabir irsinin tədqiqi, nəşri və təbliği sahəsində çoxillik ardıcıl və səmərəli xidmətləri sayəsində Azərbaycanda sabirşünaslıq müstəqil elm sahəsi səviyyəsinə yüksəlmişdir. "Sabir gülür", "Sabir bu gün", "Sabir xatirələrdə", "Müasirləri Sabir haqqında" kitabları gərgin axtarışlardan və dərin elmi mühakimələrdən yoğrulmuşdur. Bakı, Moskva, Tiflis arxivlərində yüzlərlə qovluğun titul səhifəsində Abbas Zamanovun familiyası və imzası həkk olunmuşdur. Həmin qovluqlardakı qiymətli ədəbi, tarixi sənədlər kimi Abbas müəllimin arxivlərdə keçən günlərini, onun axtarışlarının əhatə dairəsini əks etdirən bu titul səhifələrinin özü də xüsusi bir tarixdir.

Yalnız M.Ə. Sabirə həsr olunmuş sanballı tədqiqatlar deyil, S.S.Axundovdan, Ü.Hacıbəyovdan, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevdən, A.Divanbəyoğlundan, Ömər Faiq Nemanzadədən, Eynəli bəy Sultanov, Qurbanəli Şərifzadə və onlarla başqaları kimi adlı-sanlı ədəbiyyat xadimlərindən bəhs edən qiymətli elmi məqalələri də ədəbiyyatşünaslığa dair qiymətli mülahizələrlə yanaşı, həm də təzə arxiv materiallarından yoğrulmuşdur. Abbas Zamanovun elmi əsərlərinin mənbəşünaslıq baxımından bazası çox zəngindir. Görkəmli alimin min bir zəhmətlə toplayıb çap etdirdiyi «Müasirləri Sabir haqqında» məqalələr və xatirələr kitabı geniş mənada Azərbaycan sabirşünaslıq elminin əsas istinadgahıdır.

Mətnşünaslıq professor Abbas Zamanovun elmi fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Mirzə Cəlil, M.Ə.Sabir, Hüseyn Cavid haqqındakı xatirələrin bir qismini o, əsrin əvvəllərinin dövri mətbuatından tapıb üzə çıxartmış, bu görkəmli şəxsiyyətlərin müasirlərinin dilindən eşidib yazıya köçürmüşdür. Ə.Qəmküsar, E.Sultanov və S.M.Qənizadənin əsərlərinin tərtibi və ilk nəşrləri Abbas müəllimin adı ilə bağlıdır. O, M.Ə.Sabirin "Hophopnamə"sinin də əsas naşirlərindən biridir. Onun filologiya elmləri doktoru Kamran Əliyevlə birlikdə Bakıda nəşr etdirdiyi "Mollanəsrəddinçi şairlər" kitabı mətnşünaslıq elminin nailiyyətlərindəndir. Turxan Gəncəyi Abbas Zamanova göndərdiyi məktubda «Mollanəsrəddinçi şairlər» kitabının əhəmiyyətindən bəhs edərək yazmışdı: *«Bu həftə «Mollanəsrəddinçi şairlər» kitabını aldım. Həqiqətən, bu, böyük bir işdir. Bu şairlərin unudulmuş təxəl-lüslərindən kimlər olduqlarını təsbit etmək ədəbiyyat tariximiz üçün son dərəcə faydalı və lazımlı, vacib bir işdir. Zaman keçdikcə bunları təsbit etmək çətinləşə bilərdi».*

Böyük demokrat Cəlil Məmmədquluzadənin haqqında yazılmış məqalələrin və xatirələrin toplanılıb kitab halında nəşr edilməsi 1967-ci ildə professor Abbas Zamanovun təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdir. O, Mirzə Ələkbər Sabirin görkəmli tədqiqatçısı, Cəlil Məmmədquluzadənin isə böyük təəssübkeşi idi. Ədibin Bakıdakı, Şərur rayonunun keçmiş Baş Noraşen kəndində, Cəlilkənddəki muzeylərində onun təqdim etdiyi çoxsaylı sənədlər saxlanılır. Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Muxtar Respublika Ədəbiyyat Muzeyində Abbas müəllimin göndərdiyi sənədlər və materiallardan ibarət xüsusi fond yaradılmışdır. Əməkdar elm xadimi Abbas Zamanov bu fikirdə idi ki, Cəlil Məmmədquluzadənin əsərləri və "Molla Nəsrəddin" jurnalı olmasaydı, XX əsrin əvvəllərinin ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni mühiti boş görünərdi.

M.Ə.Sabirin Abbas müəllimin tərtibində ərəb əlifbası ilə Azərbaycan dilində nəşr olunmuş "Hophopnamə"si Şərq ölkələrində böyük maraq doğurmuşdur. Məktublarından görünür ki, Türk-müsəlman aləminin ayrı-ayrı ölkələrindən Abbas müəllimə bu kitabla bağlı çoxsaylı sifarişlər və rəylər gəlmişdir. Vaxtilə bu qəbildən olan sifarişlərdən birinə - "Hophopnamə"-nin göstərilən nəşrindən bir nüsxəsini min tümənə almaq istəyən Təbrizin tanınmış ədəbiyyatşünası Hacı Məhəmməd Naxçıvaninin oğlu Əli Təbriziyə yazdığı cavab alimin milli ədəbiyyata bəslədiyi yüksək vətəndaş münasibətini açıq-aydın ifadə edir. Məktubda deyilirdi: *"Sabiri sevənlərə biz "Hophopnamə"ni təmənnasız göndəririk. O ki qaldı min tümən məsələsinə, deməliyəm ki, mənim aləmimdə dünyanın bütün daş-qaşı bir yerə toplansa, yenə də "Hophopnamə"nin qiymətini ödəməz".*

Milli ədəbiyyatşünaslıq elminin görkəmli nümayəndəsi olan vətəndaş alim Abbas Zamanov böyük iradəsi və yüksək vətəndaşlıq mövqeyi ilə zəmanəsinə qalib gəlmişdi. Yaşadığı sovet dövlətinin sərt siyasi-ideoloji qanunları milli mənafeləri, sərbəst düşüncəni, fərqli mövqeyi ciddi qadağalarla dağıdıb məhv etmişdi. Abbas Zamanov da ilk gənclik illərində hamı kimi, hətta bir qədər də artıq komsomol məktəbi keçmişdi. Gənclik illərində Rayon Komsomol Təşkilatının məsul işçisi qismində fəaliyyət göstərmiş Abbas Zamanov yaşadığı cəmiyyətin məhdud çərçivəyə salınmış iş prinsipləri ilə üzləşməli olmuşdu. Lakin gənc Abbas Zamanov həyata və cəmiyyətə həmin dar pəncərədən baxmamışdı. Doğulub boya-başa çatdığı Şərur mahalının Maxta kəndindən cəmi bir neçə kilometr aralıdan axan kənarına tikanlı simlərlə çəpər çəkilmiş Araz çayı, oradan əl içi kimi aydın görünən Ağrı dağı, bu ərazicə kiçik coğrafiyanı əhatə edən Türkiyə, İran və Ermənistanla əlaqədar düşüncələr Abbas Zamanovda milli düşüncənin əsas qaynaqlarına çevrilmişdir. Hələ uşaqlıq və gənclik illərindən etibarən Abbas Zamanovun içində böyük milli düşüncə və dəmir iradə formalaşmışdır. Vətəndaşlıq mövqeyi, millilik amili və şəxsi iradə bu böyük alimi bütün həyatı boyu müşayiət etmişdir.

Dünyanın nəhəng dövlətlərindən biri olan Sovetlər İttifaqı zamanında Abbas müəllim qədər açıq və qəti vətəndaşlıq mövqeyini ifadə etməyi bacarmaq hər ziyalının işi deyildi. Professor Abbas Zamanov üçün Azərbaycan amalı həmişə şəxsi həyatından da ucada dayanmışdır. O, XX əsrin Sovet dövlətində yaşayıb-yaratmış ən görkəmli azərbaycanşünas alimlərindən biri olmuşdur. Keçən yüzilliyin ikinci yarısında Kremldə yerləşmiş erməni qruplaşmasının təsiri ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ermənistana verilməsi məsələsi ictimai rəyi formalaşdırmaq üçün mühitə sızdırılanda Abbas Zamanovun etiraz səsi bütün ölkəyə yayılmışdı. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin indiki İstiqlal küçəsindəki binasında 29 mart 1960-cı il tarixdə akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin sədrliyi ilə xalq şairi Səməd Vurğunun vəfatının ildönümündə həsr olunmuş xatirə gecəsində Abbas Zamanov söz alıb çıxış edərək mövzuya heç dəxli olmadığı halda fürsətdən istifadə edib qəti şəkildə demişdir: *"Naxçıvan qədim Azərbaycan torpağıdır. Qara niyyətlərinizdən əl çəkin, daşnaklar! Naxçıvan heç zaman ermənilərin olmayacaq!"*

Azərbaycanın XX əsr tarixində mühüm əhəmiyyət kəsb edən hadisəyə çevrilmiş həmin iclasda iştirak etmiş professor Yusif Seyidov o tarixi anları aşağıdakı kimi xatırlayır: *«Arası kəsilməyən gurultulu alqış səsləri zalı titrətdi. Gəncliyindən coşqun milli hissələrlə yaşayan şair Xəlil Rzanın alqışlarının səsi daha gur çıxırdı. O, mənim yanımda birinci sırada oturmuşdu. İclasın sədri, görkəmli alim və ziyalı Arif müəllim həyəcan keçirirdi. O, məsələni yumşaltmaq üçün Abbas müəllimin hissə qapıldığını bildirəndə Abbas müəllim yenidən səhnəyə qalxdı və dediklərini bir də təsdiq etdi.*

Yığıncaq sona çatdı. Müəllimimiz Əliyar Qarabağlı və mən Abbas müəllimi evlərinə yola saldıq. Bu hadisə bütün Sovetlər İttifaqında əks-səda verdi. Bu, xalqın etiraz səsi kimi bütün ölkəyə səs saldı. Mərkəzdə, Moskvada Naxçıvan söhbətinə son qoyuldu... Göstəriş verildi ki, Abbas müəllimin partiya məsələsinə baxılsın... Altı nəfər Abbas müəllimin xeyrinə səs verdi, qalanları əleyhinə. Abbas müəllim partiyadan azad edildi... Onu işdən də azad etdilər. Ancaq Abbas müəllim əyilmədi, sınmadı, özünü itirmədi, şəxsiyyət etibarilə elə əvvəlki Abbas müəllim olaraq qaldı».

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin tapşırığı ilə bu məsələ Bakı Dövlət Universitetinin partiya bürosunun iclasında müzakirə olunarkən etdiyi çıxışdan peşman olduğunu bəyan etdiyi təqdirdə yüngül cəza veriləcəyi xəbəri ona çatdırılsa da, Abbas Zamanov mövqeyini dəyişmədiyini bildirmiş və buna görə də Kommunist Partiyası sıralarından çıxarılması və universitetin müəllimliyi vəzifəsindən azad olunmağı mərdliklə qəbul etmişdi.

Professor Abbas Zamanovun adı, şöhrəti, əsərləri, alim nüfuzu keçmiş Sovetlər İttifaqında və xarici ölkələrdə də bəlli idi. O çətin, mürəkkəb və qovğalı illərdə xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla çoxcəhətli elmi-mədəni əlaqələrin yaranmasında Abbas müəllim əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Sovet hakimiyyətinin zor dönəmlərində Avropadakı Azərbaycan mühacirətinin vətənlə əlaqəsi daha çox onun vasitəsilə mümkün olmuşdur. Ədəbiyyat və mədəniyyətimizin xarici ölkələrdə təbliği sahəsində professsor Abbas Zamanov bir elmi-tədqiqat institutunun kollektivi qədər iş görmüşdür. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, alimin çətin dövrlərdə illər uzunu göndərdiyi kitablar əsasında Türkiyədəki Ərzurum Atatürk Universitetində xüsusi bir kitabxana yaradılmışdır. *"O, yeganə alimimizdir ki, universitetlərdən birində adına ayrıca otaqlar var və üzərində "Abbas Zamanovun bağış kitablığı" sözləri yazılmış bu otaqlardakı mənəvi sərvət təkcə onun öz şəxsi hesabına göndərdiyi hədiyyə kitablarından ibarətdir»* (Yaşar Qarayev).

Vaxtilə Ərzurum Atatürk Universitetində çalışmış, Azərbaycan ədəbiyyatının Türkiyədəki görkəmli tədqiqatçısı, «Qardaş ədəbiyyatlar» dərgisinin sahibi və naşiri Yavuz Akpınar Bakıdan Abbas Zamanov vasitəsilə aldığı kitablarla bu kitabxananı yaratmışdır. Ərzurum Atatürk Universitetindəki «Abbas Zamanov kitabxanası»nda üç mindən çox kitab vardır. Bu, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin asan olmadığı Sovet hakimiyyəti illərində yaradılan kitabxana kimi professor Abbas Zamanovun dəyanəti və fədakarlığı sayəsində və Yavuz Akpınarın Azərbaycan sevdasındakı dönməzlik nəticəsində meydana çıxmış kitabxanadır. «Abbas Zamanov kitabxanası» nəinki dünən, hətta bu gün də Türkiyədəki əsas Azərbaycanşünaslıq mərkəzidir. Qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin dörd bir yanından: Ankaradan və Adanadan, İstanbuldan və İzmirdən, Tokatdan və Qarsdan da gəlib bu «Abbas Zamanov Azərbaycanşünaslıq mərkəzi»ndən istifadə edirlər. XX əsrin altmış-səksəninci illərində çətin şəraitdə bu zəngin elm xəzinəsinin necə yarandığını Abbas Zamanovla Yavuz Akpınarın məktublarından görmək olur. Abbas Zamanovun 8 dekabr 1969-cu ildə Türkiyədə Ərzurum Atatürk Universitetində cavan məslək dostu Yavuz Akpınara göndərdiyi məktub mərkəz, kitabxana yaratmaq, qarşılıqlı əlaqələri genişləndirmək qayğılarının o zamankı gedişatını və mahiyyətini başa düşməyə imkan verir. Məktubda deyilirdi: *«Hörmətli Yavuz Akpınar!*

1.XI-1969 tarixli məktubunuzu aldıq. Ürəkdən təşəkkür edirəm. Göndərdiyiniz kitablar da yaqin bu günlərdə gəlib çatar.

Sizə aşağıdakı kitablar göndərildi:

1. C.Cabbarlı. Əsərləri, II cild;

2. C.Məmmədquluzadə. Seçilmiş əsərləri, bir cild;

3. M.Füzuli. «Leyli və Məcnun», bir cild;

4. Molla Pənah Vaqif. Seçilmiş əsərləri, bir cild;

5. C.Cabbarlı. Əsərləri, bir cild və ikinci cild.

İstədiyiniz başqa kitabları da yaxınlarda tapıb göndərərik. Digər xahişlərinizi də məmnuniyyətlə yerinə yetirməyə hazırıq.

Hörmətlə:

Nizami adına Ədəbiyyat muzeyinin müdiri: Doktor A.Zamanov.

Bakı, 8.XII 1969»

Abbas Zamanov Yavuz Akpınara göndərdiyi başqa bir məktubda Türkiyədə çap olunan və Azərbaycan üçün əhəmiyyətli olan əsərlərin göndərilməsindən bəhs edirdi. Beləliklə, ədəbi əlaqələr qarşılıqlı şəkildə inkişaf etdirilərək zənginləşdirilirdi. Abbas Zamanovun Ərzurum Atatürk Universitetində çalışan həmkarı Yavuz Akpınara yazdığı 21 aprel 1971-ci il tarixli məktubda oxuyuruq:

3.IV.71 tarixli məktubunuzu aldım. Ürəkdən təşəkkür edirəm.

Muzeyimizdə yeni yubiley sərgilərinin təşkili ilə əlaqədar olaraq başımız qarışmış, bu səbəb üzündən Sizə vaxtında kitab göndərilməmişdir.

Bu gün Sizə beş paket kitab göndərildi. Bundan sonra da kitab mübadiləmiz fasiləsiz davam etdiriləcəkdir.

Əgər imkanınız olsa, lütf edib, doktor Məhərrəm Ergin bəy tərəfindən hazırlanmış «Dədə Qorqud» elmi nəşrlərini, həmçinin eyni müəllifin «Təməl əsərləri» seriyasından yayınlanmış «Dədə Qorqud» kitabını tapıb muzeyimizə göndərmənizi xahiş edirəm.

Bu kitablar bizə muzeyin «Dədə Qorqud» guşəsində nümayiş etdirilmək üçün lazımdır. Əgər bunları bizə göndərsəniz, muzeyimizə faydalı yardım etmiş olarsınız.

Biz də Sizin sifarişlərinizi məmnuniyyətlə yerinə yetirməyə hazırıq.

Heydər İşıqlı bəy əfəndiyə salam söyləmənizi rica edirəm.

Hörmətlə: Muzeyin müdiri, doktor Abbas Zamanov. Bakı, 21 aprel 1971-ci il.

(Davamı 9-cu səhifədə)

ABBAS ZAMANOV: ZƏMANƏSİ, İRADƏSİ, İRSİ VƏ SƏSİ

(Əvvəli 8-ci səhifədə)

Bu məktubu imzalayarkən şair Nəbi Xəzri muzeyə gəldi və ondan Sizə salam yetirməyi rica etdi. Bakı, 21.IV.1971, A.Z.»

Eyni qayğıkeş və məsuliyyətli münasibəti Ərzurum Atatürk Universitetinin müəllimi Yavuz Akpınarın böyük ustad kimi qəbul etdiyi, gerçək bir səmimiyyətlə «Abbas əmi» adlandırdığı Abbas Zamanova məktublarından da duymaq olur. Aydın görünür ki, digər ölkələrə yazdığı məktublarında olduğu kimi, Yavuz Akpınarla yazışmalarında da Abbas Zamanov təkcə kitab mübadiləsini tənzimləməklə kifayətlənməmiş, Azərbaycan elmi, ədəbi-mədəni mühitindən xəbərləri Türkiyə ictimaiyyətinə çatdırmış, ölkədən alınan kitabları və ədəbiyyat məlumatlarını, Ərzurum vasitəsi ilə əldə etdiyi Cənubi Azərbaycan materiallarını Bakıda yaymışdır. Yavuz Akpınarın 2 mart 1979-cu ildə Türkiyədən Abbas Zamanova göndərdiyi aşağıdakı məktub bütün bunlara şahidlik edir:

«Mühterem Efendim,

Selam və sağlık dileklerimle...

Bu gün bir mektubunuzu və bir bağlama kitabı aldım. Daha önce de «Emel Dostları»nı almıştık. Ahmet Aliye kitabınızı verdim. Çok teşekkürler. Bu kitap dolayisiyle sizi yürekten tebrik ederim. İçerisinde çok kiymetli yazılarınız vardır. Bir çok bazı yazılarınızı Türkiyede yayınlatmayı düşünüyorum.

Benim için imzaladığınız kitap, kötü bir talih eseri olarak baskı hatalariyle doludur. Kitabın bir çok sahifesi ne yazık ki, boştur. Bu bakımdan kitabınızdan bir adet daha göndermenizi istirham ediyorum.

Emsali-Türkanın («Erzurum ili Ağızları» adlı üç ciltlik eserin içinde) sadece birinci sahifelerini göndermiştim. Buradakı farsca mukaddemeden anlaşıldığına göre Hüseyn Kulu Han Qacar neslindendir. Bu Hanın Türkmenlerle bir vuruşma anında öldürüldüyünü öyrendim. Emsali-Türkanı tertip ettiren acaba bu Hanmıdır? Bilmiyorum. Bu hüsusu ve eseri tertip eden Abbas Kulu Merağayıyı araştırıyorum. Kimliği hakkında şimdiye kadar bir şey öyrenemedim.

Eserin bulmuş olduğum her iki nüshasını karşılaştırarak neşre hazırlayorum. İçerisinde iki binden fazla darbi-mesel vardır. İşimi bitirince elyazma nüshalarının fotosuretini elbetteki gönderirim.

Bu arada size Türk Edebiyatı Ansiklopedisinin 3. cildini de gönderdim. Bunu ve daha önce gönderdiyimi bildirdiğim kitapları aldınızmı? Size ailemizin fotoqrafını da gönderiyorum.

Sehendin ölüm haberine bir türlü inanamadım. Onun Şehriyara hitaben yazmış olduğu menzum mektubu ben Türkiyede neşr etdirmiştim. Kimliği hakkında hiç bir melumatım yoktur. Eger bir az melumat göndere bilirseniz, Türkiyede hakkında bir makale neşr ettirmek istiyorum. Bu haber bize çok acı geldi. Kıymetli bir şair, vatansever kimse idi. Ruhu şad olsun!

Konak olarak gelmeyinizi büyük bir sabirsizlikle bekliyorum. Bu işin muamileleri hangi mertebededir?

Ahmet Ali bu yılın 7. ayının ortalarında Mecit Beyle beraber Moskovaya gelecekler. Ahmet Ali Bakuya da gelmek istiyor.

Benim gelmek için yaptığım müracaata henüz cevap verilmedi. Aslında bu iş olmasa da, ben istediyim zaman gele bilirim. Şimdi sizlerin gelmenizi bekliyorum».

Vaxtilə indi görkəmli ədəbiyyatşünas olan Yavuz Akpınarın əsasını qoyduğu «Abbas Zamanov kitabxanası»nın kataloqu hazırlanıb kitab halında nəşr edilmiş, xüsusi sayt vasitəsilə bu kitabxana vitrual aləmə təqdim olunmuşdur.

Az qala hər həftə professor Abbas Zamanovun dünyanın müxtəlif ünvanlarına yola saldığı məktublar və bağlamalar, barat və qəzetlər ayrıca bir poçt idarəsinin yükünə bərabərdir. "Abbas Zamanov poçtu" Azərbaycanın Şərqlə Qərb arasında ən etibarlı elm və mədəniyyət körpüsü olmuşdur. İren Məlikova (Fransa), Turxan Gəncəyi (İngiltərə), Əhməd Şmide (Almaniya), Əhməd Cəfəroğlu, Yavuz Akpınar (Türkiyə), Əbdüllətif Bəndəroğlu, Əta Tərzibaşı (İraq), Cavad Heyət (İran) kimi görkəmli ziyalılar həmin "körpü"dən keçərək Azərbaycana gəlmək, çətin şəraitdə ölkəmizlə əlaqə yaratmaq imkanı qazanmışlar. Çoxəsrlik Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri də həmin körpü - Abbas Zamanov körpüsü vasitəsilə dünyaya yayılmışdır. Bəlkə də, bu, yeganə poçtdur ki, dəqiq, müfəssəl ünvan göstərmədən hər hansı məktubu öz sahibinə çatdıra bilmişdir. Dünyanın istənilən nöqtəsindən vətəndaş alimə göndərilən məktubun üzərində sadəcə olaraq aşağıdakıları yazmaq kifayət olmuşdur: Bakı-6. Abbas Zamanov. Görkəmli alimə gələn məktubların üzərinə əgər Bakı-6 A.Z. sözləri yazılsaydı belə, ünvanına çata bilərdi. Bu, professor Abbas Zamanovun beynəlxalq elmi-ədəbi aləmdə nəinki tanındığını, həm də görkəmli azərbaycançı alim səviyyəsində qəbul olunduğunu isbat edir. Aldığı məktublarda onun elmi xidmətləri haqqında yazılanlar, yaxud da yazışmalar vasitəsilə aparılan müzakirələr Abbas Zamanovun dünyanın müxtəlif ölkələrinin elmi dairələrində böyük nüfuz qazandığını nəzərə çarpdırır. Məşhur İraq-türkmən ədəbiyyatşünası Əta Tərzibaşı 27 may 1975-ci ildə Abbas Zamanova yazmışdı ki, «Elmi əsərlər-6»da çıxan məqaləniz xoşuma getdi. Hələ son qismi daha maraqlı idi». İngiltərənin Edinburq universitetinin professoru Turxan Gəncəyi Abbas Zamanova yazdığı məktublarında ona «mənim əziz və möhtərəm müəllimim Abbas Zamanov» deyə müraciət etmişdir. Dünyada məşhur olan türkoloq Əhməd Cəfəroğlu Abbas Zamanovu «əziz, dəyərli məsləkdaşı» səviyyəsində qəbul etmişdir. Azərbaycan-İraq əlaqələrində xüsusi mərhələ yaratmış mərhum Əbdüllətif Bəndəroğlu professor, «hörmətli ustad» deyə üz tutduğu Abbas Zamanova «Bakıdakı bir türkmən təmsilçisi» kimi yüksək qiymət vermişdir. Fransadan Azərbaycana göndərdiyi məktublarında tanınmış şərqşünas İren xanım Melikova «çox möhtərəm» Abbas müəllimin xidmətlərindən faydalandığı üçün ona təşəkkürlərini çatdırmışdır. Professor Abbas Zamanovun yazışmalarında Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı, mühacirətin ədəbi irsi, milli ədəbiyyatın təbliği, tanıdılması ilə bağlı aktual məsələlər müzakirə olunmuşdur. Abbas Zamanov Şərq-Qərb müstəvisində Azərbaycan elminin, ictimai fikrinin, ədəbiyyatı və mədəniyyətinin böyük elçisi vəzifəsini böyük məsuliyyətlə və şərəflə həyata keçirmişdir.

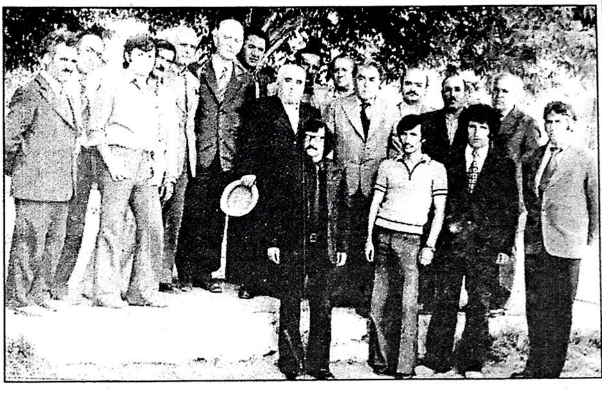

Bəllidir ki, «Yazıçı və müasirləri» problemini bizim ədəbiyyatşünaslıq elminə görkəmli ədəbiyyatşünas alim Abbas Zamanov gətirmişdir. Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Abbas Zamanovun «Sabir və müasirləri» adlı dəyərli monoqrafiyası bu istiqamətdə aparılmış elmi axtarışların uğurlu nəticəsi kimi meydana çıxmış birinci elmi-tədqiqat əsəridir. Həmçinin qeyd olunan qiymətli monoqrafik tədqiqatı tamamlayan «Müasirləri Sabir haqqında» və «Sabir xatirələrdə» kitabları, habelə nəşrində yaxından iştirak etdiyi «Cavidi xatırlarkən» kitabı da Abbas müəllimin gərgin zəhmətinin, böyük axtarışlarının sayəsində elmi dövriyyəyə daxil olmuşdur. Bundan başqa, 1967-ci ildə demək olar ki, professor Abbas Zamanovun təşkilatçılığı və böyük səyləri sayəsində meydana çıxmış «Cəlil Məmmədquluzadə» adlı iri həcmə malik məqalələr və xatirələr kitabı da «yazıçı və müasirləri», yaxud da «müasirləri yazıçı haqqında» formatında tədqiqatlar üçün zəngin mənbə rolunu oynayır. Adları qeyd edilən kitabların ərsəyə gəldiyi vaxtdan keçən yarım əsrə yaxın zaman ərzində bu istiqamətdə təəssüf ki, yalnız bir neçə elmi əsər - «Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri», «Cəfər Cabbarlı. Həyatı və mühiti» və başqa monoqrafiyalar meydana çıxmışdır. «Müasirləri sənətkar haqqında» tipli yeni bir kitab isə bu modelin yaradıcısına həsr olunmuşdur. 2003-cü ildə işıq üzü görmüş «Müasirləri Abbas Zamanov haqqında» adlanan həmin kitabla (toplayanı, tərtib edəni və müqəddimənin müəllifi İsa Həbibbəyli) bu model elmi-mədəni mühitdə özünü bir daha təsdiqləmişdir. Beləliklə, ədəbiyyatşünaslıq elminin «yazıçı və müasirləri» və ya «müasirləri yazıçı haqqında» qəbilindən olan əsərlər vasitəsilə ayrı-ayrı sənətkarları epoxası və məsləkdaşları ilə birlikdə geniş, tam və bütöv bir ictimai-ədəbi prosesdə görmək və göstərmək ənənəsi formalaşmışdır. Artıq Abbas Zamanovun sanballı tədqiqatlarının işığında «sənətkar və müasirləri» probleminin əhəmiyyəti və zəruriliyi elmi fikirdə etiraf olunmaqdadır. Abbas Zamanovun elmi irsi, tədqiqatları göstərdi ki, bu istiqamətdə aparılacaq araşdırmalar yazıçıların mühitini, onların dünyagörüşlərinin formalaşma mənbələrini, sənətkarların böyük ideallar uğrunda apardıqları mübarizə zamanı istinad etdikləri şəxsiyyətləri, birgə düşünüb-daşındıqları məsləkdaşlarını, bütün bunların ədəbiyyatın, mədəniyyətin, ictimai fikrin inkişafına təsiri kimi həlli zəruri olan məsələləri öyrənməyə ciddi elmi töhfələr verə bilər. Bundan başqa, sənətkarların elmi tərcümeyi-hallarının yazılmasını da «yazıçı və müasirləri» problemindən kənarda düşünmək heç cür müsbət nəticə verə bilməz. Ona görə də M.F.Axundov, Üzeyir Hacıbəyov, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı, Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mir Cəlal, İlyas Əfəndiyev... «və müasirləri» mövzusu ayrı-ayrı sənətkarların həyatı və yaradıcılığı ilə bərabər, dövrü və mühitini, dünyagörüşünü, onların əhatəsində cərəyan edən ədəbi-ictimai prosesləri doğru-düzgün öyrənməyə münasib şərait yaradır. Fikrimizcə, Abbas Zamanovun tədqiqatlarının əsas üstünlüyü də onun Mirzə Ələkbər Sabiri şəxsən tanıyan, onunla Şamaxıda birgə fəaliyyət göstərən, Bakıda «üns tutan», hətta Balaxanı məktəbində dərs dediyi sinifdə oxuyan insanları müəyyən edib, böyük fədakarlıqla onlardan qiymətli məlumatları, çoxsaylı xatirələri, sənədləri və şəkilləri toplayaraq elmi dövriyyəyə daxil etməsi ilə əlaqədar idi. Bu qəbildən olan ciddi elmi yenilikləri nəzərə alındığı üçündür ki, «Sabir və müasirləri» adlı namizədlik dissertasiyasına görə Abbas Zamanova birbaşa filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilmişdi.

(Davamı var)

İsa HƏBİBBƏYLİ,
Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, akademik